

УДК: 94:329.78-055.2(477.64-2)«1920»

DOI: 10.26661/swfh-2019-52-020

Жінки-делегатки на Запоріжжі 1920-х рр.: спроба колективного портрету

І. В. Савченко

*Запорізький національний університет
savchenkoiryna2017@ukr.net*

Ключові слова: радянська емансипація, делегатки, делегатські зібрання, Запоріжжя.

Стаття, побудована на матеріалах Державного архіву Запорізької області, присвячена створенню колективного портрету жінок-делегаток 1920-х рр. на Запоріжжі. Визначено, що на початок 1920-х років населення Запорізького краю у переважній більшості не було готовим до радянських емансипаційних практик, тож організатори делегатських зібрань та самі делегатки зіштовхнулися з потужним патріархальним спротивом. На початку 1920-х років розвиток делегатського руху визначає висока ступінь зацікавленості його учасниць, але з 1926-1927 рр. відбувається зменшення зацікавленості жінок у делегатстві при формальному зростанні кількості учасниць зібрань. Розкрито, що за своїм соціальним складом більшість жінок-делегаток у значних містах були робітницями, містечках – службовцями, у селах – біднячками та батрачками.

Women-delegates of the 1920's in Zaporizhzhia: an attempt at a collective portrait

I. Savchenko

Zaporizhzhia National University

Key words: soviet emancipation, delegates, delegate assemblies, Zaporizhzhia

This article, based on the materials of the State Archives of Zaporizhzhia Oblast, is devoted to the creation of a collective portrait of female delegates of the 1920's in Zaporozhye. It was determined that at the beginning of the 1920s, the population of the Zaporizhzhia region was not ready for Soviet emancipation practices, due to the dominance of the traditional gender division of labor. The delegates' delegates faced a powerful patriarchal uprising. However, in the early 1920s, the development of the delegate movement determines the high degree of interest of its participants. From 1926-27, there was a decrease in the interest of women in the delegate with the formal increase in the number of participants in the congregation. Activation takes place in 1929-30, but it was related to the desire of women to use delegate assemblies as a platform for dialogue with the authorities on grain procurement issues. In their social composition, the majority of women -delegates in significant cities were workers, towns - employees, in villages - poor people and farm workers. By their age and family status, there are three main groups among delegates. The first belonged to girls aged from 17 to 21, mostly unmarried, more open to emancipation practices. The second group belonged to women aged 34-35. Among them there was a significant number of widows who sought support in delegaty. The third group consisted of women from 21-22 to 34-35 years old, most of whom were married, who were «most desirable» as part of delegates.

Період 1920-х років був часом реалізації в Радянській Україні, як і в усьому СРСР, державної політики, яка в офіційному дискурсі визначалася як «вирішення “жіночого питання”». В її контексті владою проводилися з численні кампанії, метою яких було ламання традиційного

гендерного розподілу праці, залучення жінок до сфери виробництва та зміна їх ролі у суспільному та економічному житті. Одним із інструментів реалізації завдань радянського «емансипаційного проекту» стало створення жіночих делегатських зібрань. Саме вони, через поступове охоплення

все більшої кількості жінок, мали забезпечити їх максимально широке залучення до радянських емансипаційних практик. Учасниці делегатських зібрань мали демонструвати найяскравіші риси «нової радянської жінки»: поєднувати активність, ініціативність, прагнення до самовдосконалення; розвивати політичну свідомість. Делегатки знайомилися з принципами і завданнями радянського будівництва через прослуховування лекцій та доповідей, проходили стажування при радянських та партійних інституціях, проводили різноманітні заходи, у межах яких надавалася допомога хворим та червоноармійцям, безпритульним дітям тощо; приймали участь у різноманітних секціях. До делегатських зібрань жінки обиралися на декілька місяців, згодом на рік. Необхідність широкого охоплення жіноцтва визначила складну структуру делегатських зібрань: вони утворювалися в окремих населених пунктах, на підприємствах, в установах, при міських та районних жінвідділах [1]. Організаторами «делегатського руху» на місцях були жіночі відділи при губернських та окружних парткомітетах¹.

Питання реалізації радянського емансипаційного проекту в УСРР у 1920-х рр. привертає все більше уваги серед сучасних дослідників, зокрема М. Вороніної, О. Коханової, О. Кривулі, О. Кривошея [2-6]. Зростання дослідницької зацікавленості даною тематикою дозволило розкрити як загальні тенденції емансипаційного процесу, так і такі його важливі аспекти, як організаційне забезпечення, роль людського фактору у його розвитку, показати регіональну специфіку даних практик. Однак особливості формування складу делегаток на регіональному рівні ще не отримали належного висвітлення.

На кінець 1910-х років Запорізький край, на відміну від Харківщини, Одещини, Київщини, що мали виразні тенденції розвитку жіночої емансипації, був тільки на початку їх формування. Соціально-економічний розвиток Запоріжжя ставав скоріш на заваді модернізації статусу жінок.

Більшість населення мешкала у сільській місцевості, для якої був притаманний традиційний уклад життя. Економічне життя міст регіону, які мали бути в «авангарді» емансипаційного процесу, характеризувалося домінантністю чоловічої трудової зайнятості, і соціальна реалізація більшості жінок обмежувалася традиційними гендерними ролями [7, с.143].

Події 1917-1921 рр. дозволили проявити себе жінкам, що мали сильний характер та феміністичний світогляд або ж схильність до нього. В 1919 р. у м. Олександрівську, завдяки впливу Олександри Коллонтай було створено жіночу комісію, яка згодом перетворилася у жіночий відділ при губкомі, потім окружкомі [4]. Ці структури об'єднали активісток, які з натхненням розпочали реалізовувати радянську програму зі «звільнення» жінок від «кайданів минулого життя». За їх ініціативи й було розгорнуто впровадження жіночих делегатських зібрань в краї.

З самого початку організації делегатського руху на Запоріжжі його «модератори» (жінвідділи та жінорганізаторки) зіткнулися з рядом проблем, типових для радянської емансипації. Головною серед них було негативне ставлення до нових ролей жінок чоловіків, більшість яких не бажали бачити своїх дружин, дочок серед делегаток. Вони забороняли їм ходити на зібрання і навіть проявляти будь-яку активність, не притаманну унормованим жіночим практикам. Глибинність патріархального світогляду окремих чоловіків «сприяла» появі побоювань, що жінка-делегатка може піти з родини [8, арк. 75; 9, арк. 12]. Щоправда, в окремих (особливо міських) родин чоловіки позитивно ставилися до делегатської діяльності дружин, вбачаючи в них нові можливості для жінки, але такі варіанти ставлення не набули значного поширення.

Байдужість, навіть, більше – негативне ставлення до делегатських практик (як і загалом до жіночої емансипації) побутували і серед чоловіків, що працювали у місцевих партійно-владних інституціях, яким відводилася роль організаторів «вирішення “жіночого питання”». Якщо на рівні окружних парткомітетів, що безпосередньо звітували у центр, жінвідділи ще якусь підтримку мали, то на нижчих щаблях влади важливість делегатського руху викликала, щонайменше, сумнів. Районне керівництво, члени партосередків різного рівня часто-густо ігнорували делегатські вибори, не надавали допомогу делегаткам у проходженні практик в установах [10; 11]. Так, у звіті про перевибори делегаток по Софіївському району зазначалося, що «... райпартком тільки заслушал план работы по перевыборам, выделенных товарищей

¹ Фонди окружних комітетів в Державному архіві Запорізької області послуговували основою даного дослідження, а саме: Запорізького окружного комітету, Мелітопольського та Бердянського (існував у 1923-25 рр.). Маємо зазначити, що кордони даних округ не визначалися власне територією Запорізького краю. Зокрема, до Запорізької округи входила територія Томаківського району, що належить зараз до Дніпропетровської області, до Мелітопольської округи входила територія районів, що зараз належать до Херсонської області тощо. В звітах щодо складу делегаток, які є найбільш інформативними, не виокремлено дані по районам, що унеможливило виділення статистичних даних виключно по Запорізькому краю. Та проте вони цілком дозволяють прослідкувати тенденції та закономірності формування складу делегаток.

не побуждал к поездке на перевыборы....» [10, арк. 20]. Стіткості патріархальних стереотипів партійців сприяв певною мірою невисокий рівень політичного світогляду частини з них. Зазначимо, що у характеристиках членів КП(б)У на Запоріжжі цього часу доволі часто зазначалося «политически малограмотен», «масксистски слаб», що не могло не ускладнювати сприйняття ними політичних новацій [12, арк. 10-22].

Та й далеко не всі жінки були готові до змін усталеного гендерного порядку. Радянська емансипація мала відбуватися швидкими темпами, не надаючи часу на роздуми. Особливо це «прискорення» відчувалося у сільській місцевості. Села Запорізького краю жили традиційним економічним життям з чітким розподілом чоловічої та жіночої праці, низькою рентабельністю господарств при високому рівні трудових вкладень. Такий господарський устрій залишав мало простору для жінки «у пошуках себе», своєї незалежності.

При цьому існувавший традиційний гендерний розподіл соціальних ролей уособлював для жінок надійність та стабільність їхнього життя. За нього успішність жінки визначалася перш за все через заміжжя, вміння ведення господарства тощо. Характерною є згадка в документах про те, як жінки відмовлялися відвідувати делегатські збори, доки їм не пообіцяли, що будуть читатися лекції по догляду за птахами та худобою: «А управління – то чоловіча справа» [13]. Жінорганізаторам, з їх політизовано-риторичною агітацією, не завжди зрозумілою для їх аудиторії, часом не легко було переконати жінок у необхідності залучення до публічної діяльності...

Не дивлячись на всі ці перепони, кількість делегаток у краї впродовж 1920-х рр. невпинно зростала. Так, у 1923 р. у Запорізькій окрузі нараховувалося 1056 делегаток, у 1925 р. – вже 2165 [13, арк. 15], у 1927 р. – 2300 [10, арк. 43]. Чергове стрімке зростання відбувається і у 1930-му році – коли вже 3184 жінки стали делегатками [14, арк. 26]. Подібна ситуація спостерігається і у Мелітопольській окрузі. За даними Мелітопольського жінвідділу, у 1924-1925 рр. у окрузі нараховувалося 2185 делегаток, у 1925-1926 рр. – вже 3121 [15, арк. 84-88].

Але чи відбивають ці показники реальну картину, і настільки масштабним, як вони малюють, було зростання кількості зацікавлених у делегатстві? Процес залучення жінок до делегатського руху мав, при «пильному погляді», досить складну структуру.

Перша половина 1920-х рр., особливо її початок, були часом, коли радянська емансипація

у краї мала найбільш органічний (наскільки це можливо для керованого державою процесу) характер. У той час «жіноче питання» в СРСР мало статус завдання державної політики, від реалізації якого дійсно очікувалися зміни соціального статусу жінок, а не тільки демонстрація кількісних показників. «Модератори» радянської емансипаційної політики на місцях були сповнені ентузіазму. Щоправда, жінорганізаторів катастрофічно не вистачало – на 1923 р. у м. Запоріжжі їх нараховувалося 11, у окрузі – усього 5 [16, арк. 7]. Та їх зусилля отримували відгук. Жінки з зацікавленістю (особливо у місті) приймали участь у конференціях та делегатських зборах. З 1056 делегаток Запорізької округи 503 характеризувалися як «активні учасниці».

Та у другій половині 1920-х рр. розвиток делегатського руху почав отримувати інше забарвлення. Програма з вирішення «жіночого питання» почала набувати декларативного характеру, і в її виконанні все більшу роль відігравало демонстрування досягнення цифрових показників. Делегатських зібрань у Запорізькому краї зорганізовувалося все більше, але збільшення кількості не вело до «збільшення якості», бо до їх складу все частіше потрапляли жінки з низьким рівнем зацікавленості.

Показовими у цьому відношенні є звіти щодо діяльності делегатських зібрань у 1927 р. по м. Запоріжжю та Запорізькій окрузі. Звіти надавалися щодо делегатських зібрань на підприємствах, в районах, окремих селах. Близько 50% з них свідчать про пасивність більшості делегаток, формальну участь у роботі зібрань, і часто – відсутність їх авторитету серед інших жінок. Такі делегатські зібрання фіксувалися і у місті, і у селах. Типовим є звіт по делегатському зібранню заводу «Інтернаціонал» м. Запоріжжя. На ньому в 1927 р. було обрано 52 делегатки. Але «активних», які приймали участь у численних делегатських практиках, було лише 25%. Ці жінки, як і очікувалося, проходили практику у міськраді, різноманітних комісіях, регулярно відвідували збори та різноманітні гуртки [10, арк. 60-62]. Щодо більшості делегаток (75%), то їх характеризує відсутність власної мотивації. «Іду в делегатки, а чому і сама не знаю», – так своє відношення визначали чимало з них [10, арк. 61]. Деяких жінок почали висувати у делегатки навіть за відсутності їх на те бажання.

Певний спад зацікавленості до делегатських практик розкривають і дані по Мелітопольській окрузі, не дивлячись на зростання кількості їх учасниць. У звіті жінвідділу зазначалося, що це

збільшення відбулося за рахунок створення нових делегатських зборів ще в 6 районах. По 15 районах, де вже існували делегатські збори, кількість делегаток зменшилася на 150 осіб [15, арк. 77]. Зазначимо, що формальне функціонування частини зборів, «інертність» частини делегаток, відсутність їх впливу серед інших жінок у другій половині 1920-х рр. були проблемами системного характеру, які спостерігалися і в інших регіонах України, тож Запорізький край не залишився осторонь загальних тенденцій [5].

Вже наприкінці 1920-х років делегатські зібрання неочікувано для влади нібито отримали «друге дихання». У звіті 1930 р. Запорізького жіночого відділу зазначалося, що активність селянок на перевиборах у цьому році є дуже високою, аж на диво. Чимало було і чоловіків на перевиборах в окремих селах! Та пов'язано це було не з успіхами емансипаційних кампаній. Посилила зацікавленість селянок до участі в виборах делегаток необхідність у безпосередньому діалозі з владою. У звітах з перевиборів згадується, що селянки задавали численні питання, які здебільшого були викликані аж ніяк не з делегатськими зібраннями, а з хлібозаготівельними компаніями. «Чому в селі забирають останнє, а хліб гниє?» «Хліб забирають тому, що радянська влада хоче відкупитися від війни?» «Чому раніше хліб не забирали, а тепер забирають?» Ці та інші подібні питання задавалися від жінок, які вочевидь скористалися черговими перевиборами, щоб безпосередньо звернутися до представників влади з дійсно «болючими» питаннями [17, арк.4].

Попри хвилю активізації та спаду, делегатський рух, з дуже різним ступенем впливу, все ж охоплював все більшу кількість жінок краю. І хоча частина з них отримувала новий статус завдяки радянській гонитві за показниками, серед них було досить і тих, хто йшов на цей крок, мотивуючись бажанням змін у власному житті. Хто ж став делегатками? Що це були за жінки, який вони мали соціальний, сімейний статус, вік? При всьому бажанні, підкріпленому численними інструкціями та розпорядженнями, партійні структури не могли істотно впливати на вибори і корегувати склад делегаток, тож він формувався переважно самими жінками.

У великих містах основну частину делегаток складали робітниці. Найбільше їх було у м. Запоріжжі. Наявність значних промислових підприємств, де кількість працівниць, хоч і повільно, але зростала, давалася взнаки. Так, за даними Запорізького жінвідділу за 1927 р. робітниці було 59% від загальної кількості делегаток у мі-

сті. На другому місці були дружини робітників, службовців: 16%. Хатніх робітниць було 13%, працівниць установ – 11 %. По м. Мелітополю, де рівень розвитку промисловості був нижчим, ніж у м. Запоріжжі, робітниці складали дещо меншу цифру – 49%, проте було більше чиновниць – 27%. Ще нижчим був відсоток робітниць і вищим чиновниць у невеличких містах Мелітопольської округи, на зразок Токмаку. Там кількість інтелігенток, чиновниць сягала 50-60%, і лише 8% складали робітниці [10, арк. 44; 15, арк. 78].

У сільській місцевості більшість делегаток закономірно належала до біднячок та батрачок. Так, по Запорізькій окрузі на 1927 р. їх нараховувалося 50%, по Мелітопольській на 1926 р. – 56%. Середнячок, за збільшення представництва яких постійно «тормозили» жінорганізаторів, було відчутно менше, не дивлячись на всі намагання – 13% у Запорізькій та 14% у Мелітопольській округах [10, арк. 44; 15, арк. 78].

Рівень освіти делегаток був досить низьким (але вищим, ніж серед жіноцтва загалом) – більшість з них позначалася у відомостях як малописьменні, або такі, що мають «нижчу освіту». По Мелітопольській окрузі такі делегатки на 1926 р. складали 65% від загальної кількості. Повністю неписьменних було 20%. За національним складом більшість делегаток складали українки. Другими за кількістю були росіянки, невеликий відсоток складали єврейки. У Мелітопольській окрузі також серед делегаток були болгарки та німкені [15, арк. 77].

На основі аналізу віку та сімейного статусу делегаток ми можемо виокремити серед них три основних групи, які характеризувалися певними соціально-психологічними рисами.

Першу групу складали молоді дівчата віком до 20-21 року. Наймолодшим з них (і таких чимало) – 17 років. Це були, як правило, незаміжні дівчата. Здебільшого, вони вже самостійно заробляли собі на життя, однак переважно працювали на низькооплачуваних роботах – наймичками у селі або робітницями низької кваліфікації на підприємствах міста. У містах чимало з них намагалося підвищити свою кваліфікацію, навчаючись у ФЗУ. Більшість їх володіла хоча б основами грамоти.

Таких дівчат було досить багато серед делегаток – їх чисельність в різні роки складала до 25%. [10, арк. 40-45; 17, арк. 11-25]. Не «обтяжені» родинами, дітьми, вони мали час для делегатських практик. Окрім того, в силу вікових рис психології, вони були більш відкритими для новацій, виявляли більше зацікавленості, а традиційний уклад життя ще не став невід'ємною частиною їх натури.

Друга група була абсолютно протилежною. Це жінки, які за віковими уявленнями того часу вже знаходилися в середньому віці, адже їм було від 34-35 до 50 років. В окремих роках в деяких районах їх кількість сягала майже до 30%. [10, арк. 40-45; 13, арк.15].

Усталеність світогляду, характерна для жінок даної вікової категорії, мала відчутно заважати появі бажанню до змін їх унормованого життя. Тож потрібні були суттєві чинники для таких змін. Очевидно, саме тому серед жінок цієї вікової групи було багато удів, які втратили своїх чоловіків під час Першої світової, радянсько-української війн або ж голоду 1921-1922 рр. Такі жінки в традиційному суспільстві витіснялися за межі широкого кола практик соціального життя, залишаючись сам-на-сам зі своїми проблемами. Їх не допускали до участі інститутах публічного управління, хоча вони мали виконувати роль голови родини. Складність життя удів посилювало те, що більшість з них мали дітей: три, п'ять, ба й більше. Без чоловіків вони повинні були вчитися жити самостійно, сподіваючись більше на себе, і активно шукаючи шляхів, які могли б поліпшити їх соціальний статус.

Однак, ставлення до удів як делегаток було неоднозначним. Заміжні жінки могли протидіяти обираючим удів делегатками, вважаючи, що вони можуть завдяки включенню в публічне життя отримати можливість загравати до одружених чоловіків. Та й партійні структури ставилися до них обережно, визнаючи, що такі жінки не будуть мати належний авторитет серед інших жінок. Широке представництво жінок цієї вікової категорії не подобалося організаторами делегатських зі-

брань, адже вони, як правило, гірше засвоювали лекційну програму, ніж молодше покоління.

І, нарешті, третя група – делегатки, які були найбажанішими, з точки зору «керівників» процесу – жінки від 21-22 до 30-34 років. Серед них більшість – заміжні жінки, що вже мають дітей. Жіночі організатори намагалися всіляко впливати на делегатські зібрання для розширення кількості саме цих жінок. Вони молоді, активні, і їх сімейний стан дозволяв додатково впливати на чоловіків. Але невдоволення чоловіка, наявність дітей обмежувала можливості участі таких жінок в делегатських зібраннях.

Загалом, слід зазначити, що половину, а в окремі роки – більшу частину складу делегаток на Запоріжжі складали жінки, які взагалі не мали родини (дівчата, одначки) або ж мали дітей, та не мали чоловіків (удови, розлучені).

Отже, процес включення жінок Запорізького краю до делегатського руху у 1920-х рр. мав досить складний характер, і у своєму розвитку мав подолати патріархальний спротив суспільства. Позначившись сплеском активності на початку 1920-х років, делегатство починає набувати формального характеру у другій їх половині. Активність жіночих делегатських зібрань, проте, поживалася за необхідності використання їх як платформи для звернення до влади. Делегатками переважно ставали менш захищені у економічному відношенні жінки: робітниці нижчої кваліфікації у містах, батрачки та біднячки на селі. Жінкам, які мали повні родини, було складніше виконувати обов'язки делегаток, що призводило до зменшення їх частки в делегатських зібраннях.

Джерела та література

1. Торба Д. Делегатські збори як форма роботи жіночих відділів у 20-х рр. ХХ ст. (на матеріалах Запорізького округу) / Торба Дар'я // Збірник наукових праць студентів, аспірантів і молодих вчених «Молода наука-2015»: у 5 т. / Запорізький національний університет. Запоріжжя: ЗНУ, 2015. Т. 1. С. 281-283.
2. Вороніна М. Більшовицький емансипаційний експеримент у 1920-х роках / Вороніна Марина // Українські жінки у горнілі модернізації / за заг. ред. О. Кісь. Харків, 2017. С. 106-131.
3. Коханова О. Суспільно-політичне становище жінки в радянській Україні (20-30-ті рр. ХХ ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «історія України» / Коханова Олена Олександрівна. Харків, 2015. 24 с.
4. Кривоший О. «Спогади про участь жінок в громадянській війні та жіночому русі...» як джерело до вивчення історії Південної України 1918-1924 років // Кривоший Олександр // Музейний вісник. 2011. Вип. 11. С. 155-177.
5. Кривуля О. Вплив жіночих делегатських зборів 1919-1932 рр. на формування субкультури радянських жінок-городнянок в Україні / Кривуля Ольга // Історичні записки. 2008. Вип. 20. Режим доступу: / <http://politics.ellib.org.ua/pages-4876.html>
6. Маркова С. «Жіноче питання» як фактор розширення соціальної бази радянської влади (20–30-ті роки ХХ ст.) / Маркова Світлана // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. Вип. XXVII. 2009. С. 192–193.
7. Савченко І. Діяльність Запорізької біржі праці з працевлаштування жінок в 20-х рр. ХХ ст. / Савченко Ірина // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. К. 2012. Том 25. С. 143-146.

8. ДАЗО. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 231. Отчеты, сводки, планы окрженотдела. 3 августа 1924–20 октября 1925 гг. 263 арк.
9. ДАЗО. Ф. П-241. Оп. 3. Спр. 21. Протоколы совещаний женорганизаторов. 34 арк.
10. ДАЗО. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 564. Доклады о районной конференции женщин и съезде селянок, списки делегатов, выводы по обследованию делегатских собраний «Интернационал», «Коммунар», Новониколаевском рай-не, с. Хортице, Беленьком, Васильевском районе, списки сельженорганизаторов. 299 арк.
11. ДАЗО. Ф. П-73. Оп. 3. Спр. 10. Материалы обследований райженотдела, Копии протоколов собраний коммунистов, коллегии окрженотдзела, торжественного собрания в честь 8 марта, окружного совещания женщин, циркуляры окружкома о вовлечении, окружного совещания женщин, циркуляры. 22 арк.
12. ДАЗО. Ф. П-1 Оп. 1. Спр. 71. Характеристики на членов партии. Автобиографии. 299 арк.
13. ДАЗО. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 412. Об итогах работы среди женщин и о количественном составе. 23 арк.
14. ДАЗО. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 1077. Протоколы собраний работниц, списки делегатов. 45 арк.
15. ДАЗО. Ф. П-241. Оп. 4. Спр. 25. Копии резолюций. Протоколы засадений окрженотдела, доклады о работе среди женщин. 93 арк.
16. ДАЗО. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 125. Списки делегатов. Отчеты Запорожского окружного женотдела. 31 арк.
17. ДАЗО. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 1074. Итоги перевыборов делегатских собраний по районах. 56 арк.
18. ДАЗО. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 425. Список женщин -делегатов по районам Запорожья. Учетные карточки делегатов. 121 арк.